

दि. १ सप्टेंबर ते दि.१५ सप्टेंबर, २०१७ या
कालावधीत "स्वच्छ भारत पंधरवडा"
साजरा करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग,
शासन परिपत्रक क्र. संकीर्ण-२०१७/प्र.क्र.१५०/१७/एस.डी.४
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.
दिनांक:- ०४ ऑगस्ट, २०१७.

संदर्भ - १) केंद्र शासनाचे पत्र क्र. D.O.No.F.27-8/2014-EE-16, दि.१९ मे, २०१७.
२) शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२०१५/प्र.क्र.२७७/एस.डी.४, दि.७ ऑक्टोबर, २०१५.

प्रस्तावना -

मा. पंतप्रधान महोदयांनी २ ऑक्टोबर, २०१९ पर्यंत "स्वच्छ भारत" मोहिमेअंतर्गत "स्वच्छ भारताचे (Clean India)" ध्येय साध्य करण्याचे ठरविले आहे. त्याअनुषंगाने दि. १ सप्टेंबर ते दि. १५ सप्टेंबर, २०१७ हा कालावधी "स्वच्छ भारत पंधरवडा" साजरा करणेबाबत केंद्र शासनाच्या शालेय शिक्षण व साक्षरता विभागाकडून निदेश देण्यात आले आहेत. या पंधरवड्याची संकल्पना (Theme) ही "Focused engagement with Teachers" अशी आहे. " स्वच्छता हे काम नसून ती एक चांगली सवय आहे." या भूमिकेतून या उपक्रमाचे आयोजन व्हावे. सदर पंधरवडा राज्यातही साजरा करण्यासाठी शासन सर्व संबंधितांना मार्गदर्शक सूचना व माहिती या परिपत्रकाद्वारे देत आहे.

शासन परिपत्रक -

- ❖ दि. १ सप्टेंबर, २०१७ रोजी सर्व शाळा व शिक्षण संस्थांनी "स्वच्छता शपथ" चे आयोजन करावे. यामध्ये विद्यार्थी, शिक्षक/कर्मचारी यांनी सहभागी व्हावे.
- ❖ या पंधरवड्याच्या पहिल्या आठवड्यामध्ये शाळा व्यवस्थापन समिती/पालक शिक्षक संघ किंवा पालक व शिक्षकांमध्ये बैठका आयोजित करून मुलांमध्ये आणि शिक्षकांमध्ये स्वच्छता आणि स्वच्छतेचे महत्त्व अधोरेखित करणे, त्याचबरोबर शाळा व घरांमध्ये स्वच्छता व स्वच्छतेसाठी चांगल्या पध्दतीचा वापर करण्यास प्रोत्साहित करणे आणि त्यांना प्रोत्साहन देणे.
- ❖ शिक्षकांनी शाळेतील/शैक्षणिक संस्थेतील स्वच्छता विषयक सुविधांची तपासणी करावी. आवश्यकता भासल्यास अशा सुविधांच्या देखभाल दुरुस्तीसाठी प्रस्ताव/योजना तयार करावी.
- ❖ जिल्हा /तालुका /पंचायत स्तरावर स्वच्छ व सुव्यवस्थित परिसर व शौचालयांसाठी स्पर्धांचे आयोजन करणे.
- ❖ विद्यार्थी, शिक्षक व पालकांसाठी चित्रकला स्पर्धा आयोजित करणे.
- ❖ स्वच्छता विषयावर वादविवाद स्पर्धा आयोजित करणे.
- ❖ स्वच्छतेच्या जागरुकतेविषयीचे संदेश शाळेच्या /शिक्षण संस्थेच्या संकेतस्थळावर प्रसिध्द करणे व शेवटी स्वच्छतेविषयीची छायाचित्रे शाळेमध्ये प्रकाशित करावी.

वरील सहभागी उपक्रमांबरोबरच खालील उपक्रम देखील मुख्याध्यापकांनी व शाळा व्यवस्थापनाने हाती घ्यावेत.

- ❖ जुन्या अभिलेखांची निंदणी करुन अनावश्यक असलेली कागदपत्रे काढून टाकणे व नियमानुसार जुन्या फाईल्स/अभिलेख दफ्तरी दाखल करणे.
- ❖ शाळा परिसरातून सर्व प्रकारचे टाकाऊ सामान जसे मोडके फर्निचर, निरुपयोगी उपकरणे, नादुरुस्त वाहने नियमाप्रमाणे निर्लेखन करुन पूर्णतः काढून टाकावीत.
- ❖ शिक्षक व विद्यार्थी यांनी स्थानिक लोक प्रतिनिधींसह स्वच्छता पंधरवड्याचा प्रचार जवळील क्षेत्रांमधील नागरी वस्तीमध्ये करावा.
- ❖ ओला कचरा/सुका कचरा वेगवेगळा गोळा करण्याविषयी जागरुकता निर्माण करावी. असा कचरा गोळा करण्याविषयीची योजना आखली जावी.

या कार्यक्रमाला चालना व प्रोत्साहन देण्यासाठी व जनसंपर्कासाठी राज्यस्तरावरुन खालील कार्यक्रम हाती घ्यावेत :-

- स्वच्छता राखण्याबाबत विद्यार्थी / कर्मचारी वर्ग यांना प्रवृत्त करणेबाबत दृकश्राव्य कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात यावे.
- विभागाच्या संकेतस्थळावर / वेब बेस पोर्टलवर "स्वच्छ भारत पंधरवडा" साजरा करण्याबाबतचे ई-बॅनर तयार करुन अपलोड करावेत व सोशल मिडीया, इलेक्ट्रॉनिक्स व प्रिंट मिडीयाद्वारे देखील यास व्यापक प्रसिध्दी द्यावी.
- स्वच्छ भारत पंधरवड्याच्या कालावधीत आयोजित होणा-या शाळा व्यवस्थापन समितीच्या बैठकीत स्वच्छता या विषयाचा कार्यक्रम पत्रिकेमध्ये समावेश करण्याबाबत आवश्यक त्या सूचना शाळांना देणे.
- स्वच्छ भारत पंधरवड्याच्या कालावधीत दररोज सकाळी शाळांनी स्वच्छतेची शपथ द्यावी.
- शाळा व संस्थांमधील स्वच्छता पंधरवड्यामध्ये समाजाच्या सहभागाबद्दल अधिक लक्ष केंद्रीत करुन शाळा व संस्थांनी जवळील परिसरात स्वच्छता व जागरुकता अभियान हाती घ्यावे.
- "स्वच्छ भारत" या वरील गीतांचे प्रसारण करावे.
- या पंधरवड्याच्या कालावधीत स्वच्छतेवर लक्ष केंद्रीत करण्यासाठी "विद्यार्थी राजदूत (Student Ambassadors) यांच्या नियुक्त्या करण्यात याव्यात.

स्वच्छ भारत मिशनचाच भाग म्हणून स्वच्छ भारत, स्वच्छ विद्यालय हे मिशन संपूर्ण देशभर सुरु आहे. या राष्ट्रीय अभियानाला प्रतिसाद म्हणून महाराष्ट्र राज्यातही स्वच्छ विद्यालय, स्वच्छ महाराष्ट्र हे अभियान सुरु करण्यात आले आहे. दि. ७ ऑक्टोबर, २०१५ रोजी याबाबत शासन निर्णय जारी करण्यात आला. त्याचप्रमाणे दि.१४ ऑक्टोबर, २०१६ रोजी मुलांमध्ये वर्तन बदल होण्यासाठी राबवायच्या उपक्रमांबाबतही शासन परिपत्रक जारी करण्यात आले. या दोघांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी दिनांक ३१ मार्च, २०१७ रोजी आयुक्त (शिक्षण) यांनी एक विस्तृत असे पत्र जारी केले आहे. या पार्श्वभूमिवर काही जिल्ह्यात उपक्रम सुरु करण्यात आले आहेत मात्र संपूर्ण राज्यात

सुव्यवस्थित उपक्रम राबविले जाणे आवश्यक आहे त्यासाठी पुढील प्रमाणे मार्गदर्शन करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय दि.७ ऑक्टोबर, २०१५ अन्वये स्वच्छ विद्यालय कार्यक्रमात खालील उद्दिष्टे नमूद करण्यात आली असून ती उद्दिष्टे उपरोक्त कार्यक्रमातून साध्य होतील, या दृष्टीने नियोजन करावे.

- १) प्रत्येक मुलास हात धुण्याच्या ७ पायऱ्या शिकवून (योग्य पद्धत) प्रत्येकवेळी त्याप्रमाणे हात धुण्याची सवय लावणे.
- २) जेवणापूर्वी योग्य पद्धतीने हात धुण्याची सवय लावणे.
- ३) प्रत्येकवेळा शौचास जाऊन आल्यानंतर योग्य पद्धतीने हात धुण्याची सवय लावणे.
- ४) प्रत्येक मुलगा व मुलगी यांना फक्त शौचालयात शौचास जाण्याची सवय लावणे. कोणतेही शाळकरी मूल उघड्यावर शौचास बसणार नाही, अशी परिस्थिती निर्माण करणे.
- ५) प्रत्येक मुलास दररोज स्वच्छ आंघोळ करण्याची सवय लावणे.
- ६) प्रत्येक मुलांना केर-कचरा (पाकिटे, कागद, Wrapper वगैरे) फक्त कचरा कुंडीत (शाळेच्या किंवा घराच्या) टाकण्याची सवय लावणे.
- ७) प्रत्येक मुलास स्वच्छ धुतलेले कपडे (साबणाने धुतल्यावर तीन दिवसापेक्षा अधिक न वापरणे) परिधान करण्याची सवय लावणे.
- ८) प्रत्येक मुलास आपल्या वर्गात बसण्याची जागा, वर्ग व शाळा स्वच्छ ठेवण्याची सवय लावणे.
- ९) प्रत्येक मुलाने आपला परिसर स्वच्छ ठेवण्याच्या दृष्टीने प्रयत्नशील राहून कार्य करणे.
- १०) परिसर स्वच्छ ठेवताना तो सुंदर दिसेल याची काळजी घेणे.

वरवर सहज सोपी वाटणारी ही उद्दिष्टे सततचा पाठपुरावा न केल्यास अत्यंत कठीण वाटणारी आहेत, त्यामुळे शाळापातळीवरच नव्हे तर जिल्हास्तरावरूनही या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी पाठपुरावा होणे आवश्यक आहे. मुलांनी कोणत्याही परिस्थितीत शाळेत किंवा घरी स्वच्छतेच्या नियमांचे पालन करणे आवश्यक आहे. कारण जर तो शाळेत शिकत असलेली गोष्ट शाळेच्या बाहेर अंमलात आणत नसेल तर त्या शिक्षणाला काहीच अर्थ उरत नाही. उदा. जर शौचास केवळ शौचालयातच जावे असे विद्यार्थी शाळेत शिकत असेल व घरी गेल्यानंतर तो किंवा ती उघड्यावर शौचास जात असेल तर ते शिक्षण वाया गेल्यासारखेच आहे. दि. ७ ऑक्टोबरच्या शासन निर्णयात याबाबत मार्गदर्शन करताना मुले शौचालयाचाच वापर करतील अशी परिस्थिती निर्माण करणे असे म्हटले आहे, त्यासाठी शौचालय बांधण्यासाठी प्रवृत्त करणे तसेच नातेवाईक, मित्र किंवा शेजारी यांचे शौचालय वापरण्याबाबत मार्गदर्शन करणे अपेक्षित आहे. पालघर जिल्ह्यातील करंज्याचापाडा व ठाणे जिल्ह्यातील खैरपाडा या शाळेतील शिक्षकांनी ते साध्य करून दाखविले आहे.

केवळ शौचालयाचेच नाही तर घन व द्रव कचरा व्यवस्थापनही विद्यार्थ्यांना शिकविणे आवश्यक आहे. वैयक्तिक स्वच्छतेबरोबरच परिसर स्वच्छताही महत्वाची आहे. याबाबत ७ ऑक्टोबर २०१५ च्या शासन निर्णयात सखोल असे मार्गदर्शन केले आहे. या परिपत्रकान्वये स्वच्छ विद्यालय, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान राबविणाऱ्या सर्व यंत्रणेला हे सूचित करण्यात येते की त्यांनी या शासन परिपत्रकाची काळजीपूर्वक अंमलबजावणी करावी.

तसेच राज्यातील १००० प्रगत शाळांमधील १०० % विद्यार्थ्यांमध्ये स्वच्छतेच्या सवयी रुजतील या सन २०१७-१८ च्या वर्षातील Key Result Areas (KRA) नुसार उद्दिष्ट पूर्तीच्या दिशेने या पंधरवड्यामध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये स्वच्छतेच्या सवयी रुजविण्याच्या दृष्टीने अनुरूप कार्यक्रमांचे आयोजन करावे.

सदर पंधरवडा साजरा करण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांची मदत घेण्यात यावी. कारण जिल्हाधिकारी हे SSA/RMSA/MDM च्या जिल्हा स्तरीय समितीमध्ये सदस्य सचिव आहेत व लोकसभा सदस्य हे या समितीचे अध्यक्ष आहेत. पंधरवडा कालावधीत या समितीची बैठक देखील स्वच्छता पंधरवड्याचा प्रचार व प्रसार करण्यासाठी घेण्यात यावी.

दि. ७ ऑक्टोबर २०१५ च्या शासन निर्णयाची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांनी पूढाकार घेवून हे राष्ट्रीय अभियान यशस्वी करावे.

याबाबत राबविण्यात येणारे उपक्रम केंद्र शासनाच्या शालेय शिक्षण व साक्षरता विभागाच्या "शगुण पोर्टलवर" अपलोड करण्यात यावे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१७०८०४१६४२०४१२२१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(नंद कुमार)

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

१. मा. विरोधी पक्षनेता, विधानसभा/विधानपरिषद, विधानमंडळ, मुंबई
२. सर्व मा.संसद सदस्य / विधानसभा सदस्य / विधानपरिषद सदस्य
३. आयुक्त (शिक्षण), आयुक्त शिक्षण यांचे कार्यालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
४. राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई,
५. संचालक, विद्या प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
६. शिक्षण संचालक (प्राथमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
७. शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,

८. आयुक्त महानगरपालिका (सर्व),
९. जिल्हाधिकारी (सर्व),
१०. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व),
११. सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक,
१२. प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था, सर्व जिल्हे,
१३. शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक/माध्यमिक/निरंतर), जिल्हा परिषद (सर्व),
१४. शिक्षणाधिकारी/शिक्षण प्रमुख/प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
१५. निवडनस्ती.